

Atlas over danske saltvandsfisk

Almindelig sortfisk

Centrolophus niger (Gmelin, 1788)

Af Jørgen G. Nielsen & Henrik Carl

Almindelig sortfisk (konserveret) fanget ved Blokhus, april 1919. © Henrik Carl.

Projektet er finansieret af Aage V. Jensen Naturfond

AAGE V. JENSENS FONDE

Alle rettigheder forbeholdes. Det er tilladt at gengive korte stykker af teksten med tydelig kildehenvisning. Teksten bedes citeret således: Nielsen, J.G. & Carl, H. 2019. Almindelig sortfisk. I: Carl, H. & Møller, P.R. (red.). Atlas over danske saltvandsfisk. Statens Naturhistoriske Museum. Online-udgivelse, december 2019.

STATENS NATURHISTORISKE MUSEUM
KØBENHAVNS UNIVERSITET

Systematik og navngivning

Arten blev oprindeligt beskrevet under navnet *Perca nigra* – altså som tilhørende aborreslægten. Senere er den almindelige sortfisk – som mange andre arter med et stort udbredelsesområde – beskrevet under en lang række forskellige artsnavne og regnet til mange forskellige slægter (og familier). I de sidste mange år er den blevet regnet til slægten *Centrolophus* Lacepède 1802, hvor den er den eneste art.

Det officielle danske navn er almindelig sortfisk (Carl et al 2004), men undertiden kaldes den blot sortfisk – noget der bør undgås, da det ofte giver anledning til forveksling med engelsk sortfisk. Navnet sortfisk hentyder til fiskens farve, og det er blevet brugt siden første del af 1900-tallet (Blegvad 1934). Den er også blevet kaldt lang sortfisk (Herald 1961), sort lods fisk (Blegvad 1934; Muus 1970) og sort cornwallfisk (van Deurs et al. 1947), men ingen af disse navne bruges længere. Navnet sort lods fisk er for øvrigt også brugt om en anden af familiens arter, tøndefisken (*Hyperoglyphe perciformis*), og hvad angår navnet sort cornwallfisk er det tilsyneladende brugt om både den almindelige sortfisk og den engelske sortfisk. Det videnskabelige slægtsnavn *Centrolophus* betyder ”med pigget kam/nakke” – en henvisning til de korte pigstråler forrest i rygfinnen (Kullander & Dellling 2012). Artsnavnet *niger* betyder sort.

Udseende og kendetegn

Kroppen er aflangt oval og sammentrykt med en højde på op til 30 % af standardlængden (uden halefinnen). Haleroden er længere end høj. Knoglerne er svagt forbenede og kødet blødt, så sortfisken virker lidt ”slasket”. Hovedet, der er forsynet med et stort antal porer, er ret lille (1/5-1/4 af totallængden) med en afrundet snude, der rager svagt frem foran munden. Næseborene sidder tæt ved snudespiden. Munden er forholdsvis lille, og kæberne er svage. Overkæben ender under øjets forkant. Tænderne er små og spidse, og de findes kun i kæberne. Diameteren af det store øje er mindre end længden af snuden. Bagkanten af forgællelåget er svagt savtandet uden egentlige pigge. Gællegitterstavene er meget kraftige og ”tandede” på bagsiden. Ifølge Klein-MacPhee (2002) er den forreste gællebue forsynet med ca. 19 gællegitterstave. Et enkelt eksemplar, der er undersøgt i forbindelse med Atlasprojektet, havde 21 stk. Skællene er små, glatte og forholdsvis løstsiddende. De dækker kroppen og går også ud på basis af rygfinnen og gatfinnen, mens størstedelen af hovedet er nøgent. Sidelinjen er fuldstændig med 160-230 skæl (Haedrich 1986). Den danner en blød bue over brystfinnerne, og fra gatfinnen løber den i en lige linje midt på kroppen.

Der er én lang og forholdsvis lav rygfinne, der begynder over midten af brystfinnen. Forrest har den 4-5 pigstråler, der er bøjelige og minder så meget om blødstråler, at de er meget svære at skelne fra de bagvedliggende 33-38 blødstråler (samlet antal stråler 37-43). Finnestrålerne er for øvrigt meget svære at tælle, da de især fortil er dækket af ret tyk hud. Gatfinnen begynder ca. midtvejs under kroppen, og den består af 2-3 pigstråler efterfulgt af 20-24 blødstråler (samlet antal stråler 22-27). Brystfinnerne er anbragt under midtlinjen af kroppen og består af 19-23 blødstråler. Hos unge eksemplarer er de afrundede, mens de er spidse hos de voksne (Klein-MacPhee 2002). De små bugfinner er placeret under basis af brystfinnerne og består af én pigstråle og 5 blødstråler. De passer ind i en lav fordybning. Halefinnen er kløftet.

Kroppen er ensfarvet sort eller mørkebrun – undertiden med et blåligt eller violet skær. Siderne er lysere end ryggen, og de er ofte grålige. Bugen kan have sølvfarvede pletter. Bughinden (inde i fisken) er bleg. Finnerne er gerne mørkere end kroppen, og rygfinnen kan have en lys kant. Snuden og underkæben er normalt sort, men enkelte eksemplarer kan have en lys snude (hvis huden er gået i stykker ser man også tydeligt det lyse kød). Sidelinjen er lys. Unge eksemplarer på op til ca. 10 cm har 2-4 mørke tværstriber.

Den almindelige sortfisk kan ifølge Haedrich (1986) blive op til 150 cm (standardlængde uden halefinnen), og Kullander & Dellling (2012) angiver en maksimumlængde på 160 cm. Mange

forfattere nævner imidlertid en maksimumslængde på kun 100-120 cm. Det er endda forholdsvis sjældent, at fiskene bliver meget mere end 75 cm. De fleste af de danske eksemplarer har været 45-70 cm, og den største almindelige sortfisk fra Danmark er så vidt vides en fisk på 91 cm og 8 kg, der blev fanget i bundgarn i Båringvig ved Nordvestfyn den 29. august 1931 (Blegvad 1934).

Forvekslingsmuligheder

Den almindelige sortfisk bliver ofte forvekslet med den engelske sortfisk. De to arter kan skelnes fra hinanden på, at kropsdybden hos den almindelige sortfisk er mindre end 30 % af standardlængden (uden halefinne), mens den er mere end 30 % af standardlængden hos den engelske sortfisk. Desuden er øjediameteren tydeligt mindre end snudelængden hos den almindelige sortfisk, mens den er lig med eller lidt større end snudelængden hos den engelske sortfisk. Der er også forskel på mundens størrelse, idet overkæben hos den almindelige sortfisk når til omkring øjets forkant, mens den hos den engelske sortfisk når tilbage til midt under øjet. Endvidere er bagkanten af forgællelåget svagt savtandet og uden tydelige pigge hos den almindelige sortfisk, mens forgællelåget har 9-15 små, men tydelige pigge hos den engelske sortfisk. Der er også forskelle i antallet af finnestråler, idet rygfinnen hos den almindelige sortfisk har 37-43 stråler og gatfinnen 22-27. De tilsvarende tal for den engelske sortfisk er 43-51 og 27-32. Endelig er hoved og krop oftest af samme farve hos den almindelige sortfisk, mens den forreste del af hovedet er tydeligt lysere end kroppen hos den engelske sortfisk.

Fra tøndefisken, som er truffet enkelte gange i bl.a. Tyskland, Norge og Sverige (men ikke i Danmark), kan den almindelige sortfisk bl.a. kendes på, at de 4-5 pigge fortil i rygfinnen er svage og minder om blødstråler, mens tøndefisken har 5-9 korte, kraftige pigge fortil i rygfinnen. Tøndefisken er også kraftigere bygget og har større skæl (89-95 vs. 160-230 langs sidelinjen).

Udbredelse

Generel udbredelse

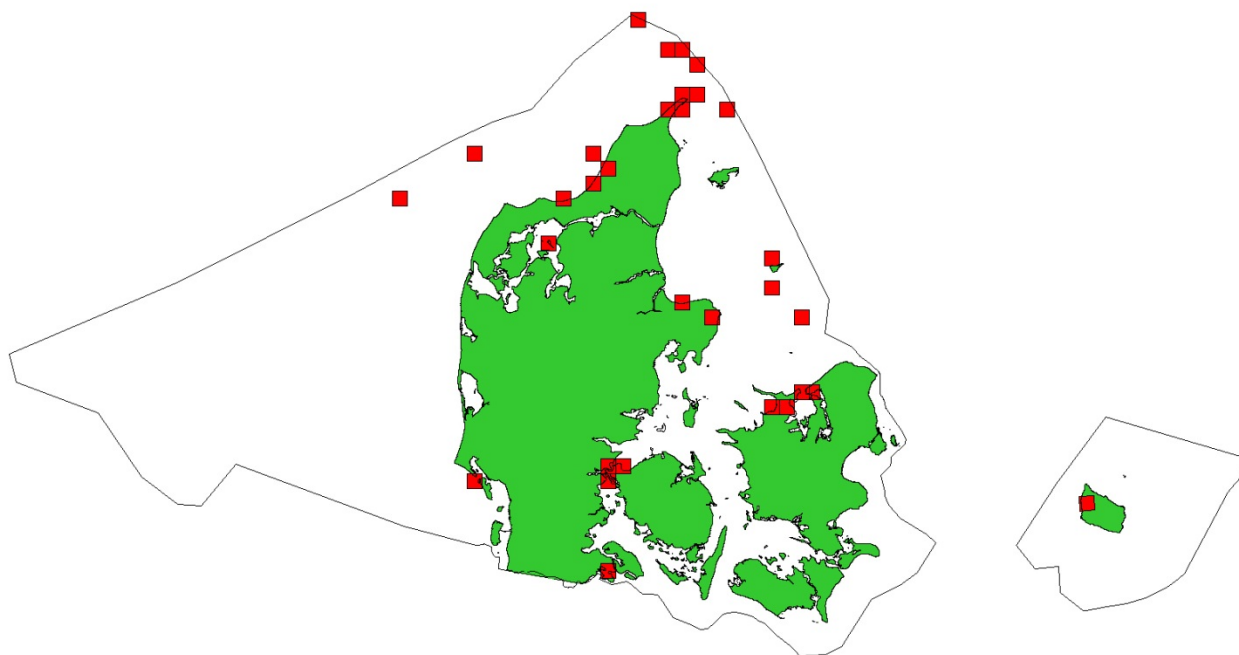
Den almindelige sortfisk har en såkaldt antitropisk udbredelse. Den findes således i de tempererede egne på begge halvkugler, men ikke i troperne. I Nordatlanten findes den i vest fra Nova Scotia og Grand Banks mod syd til New Jersey (Wilk & Schmidt 1971). I Østatlanten findes den fra det sydlige og vestlige Island og det mellemste Norge til Marokko (Curry-Lindahl 1985; Jónsson & Pálsson 2006). Desuden findes den i Middelhavet (Papakonstantinou 1988). En oplysning fra Curry-Lindahl (1985) om forekomst mod nord til Grønlands sydøstkyst er formentlig ikke korrekt, og arten fremgår ikke af den seneste oversigt over fiskene ved Grønland (Møller et al. 2010). Endvidere er den udbredt i de tempererede dele af verdenshavene på den sydlige halvkugle (Fahay 2007).

Udbredelse i Danmark

Den almindelige sortfisk er en sjælden fisk i vore farvande, og der kan gå år imellem, at den bliver registreret. Den blev første gang fundet herhjemme den 24. april 1919, da et eksemplar på ca. 40 cm blev fanget med hænderne i vandkanten syd for Blokhus og sendt til Zoologisk Museum (Jensen 1920). I Fiskeritidende nr. 27, 1925 omtales en sortfisk på ca. 50 cm, der blev fanget i bundgarn ved Fjellerup Strand på nordsiden af Djursland i maj 1925 og indsendt til Dansk Fiskeriforening. Den 29. august 1931 blev der som nævnt også fanget et eksemplar på 91 cm i bundgarn ved Båringvig ved Nordvestfyn. I august 1938 blev fem eksemplarer på 46,5-57 cm fanget på én gang i et bundgarn mellem Skagen og Hulsig. I oktober 1948 blev et eksemplar på 46 cm rapporteret fra Nykøbing Sjælland (Nielsen 1963a).

I december 1951 blev en almindelig sortfisk på 58 cm fanget i et trawl i en bugt syd for Als. Den 20. september 1957 blev en sortfisk fanget 25 sømil nordnordvest for Hanstholm og sendt til Naturhistorisk Museum i Göteborg. I november 1961 blev et eksemplar på 46 cm fanget i trawl nord for Skagen (Nielsen 1963a). Den 31. maj 1963 blev en sortfisk på 55 cm fanget mellem

Hundested og Liseleje. I maj 1965 blev arten fanget i bundgarn ved Fjellerup Strand på Djursland. Den 9. august samme år blev et eksemplar på 55 cm fanget 30 sømil nordnordvest for Grenen. I december 1967 blev en almindelig sortfisk på ca. 45 cm fanget ved Djursland. Den 21. juni 1978 blev en almindelig sortfisk fanget 30 sømil nord for Skagen og sendt til Naturhistorisk Museum i Göteborg. Den 16. august 1983 blev en sortfisk fanget ved Grønne Strand i Jammerbugten og sendt til Naturhistorisk Museum i Aarhus. Den 6. januar året efter blev et eksemplar fanget i Limfjorden ved Livø og sendt til Zoologisk Museum. I december 1985 blev arten fanget 4-5 timers sejlads vest for Hanstholm og sendt til Naturhistorisk Museum i Aarhus. Den 24. juni 1986 blev en sortfisk fanget i Isefjorden og sendt til Zoologisk Museum. I juli samme år blev endnu et eksemplar fanget i Isefjorden – denne gang ved Nakke nær Rørvig. I januar 1989 blev arten fanget i Øresund, men da der ikke er gemt oplysninger om et mere præcist fangststed, fremgår fangsten ikke af udbredelseskortet. Den 9. juni 1993 blev en almindelig sortfisk fanget på dansk område mellem Skagen og Göteborg. Fisken findes i samlingen på Naturhistorisk Museum i Göteborg. Den 1. april 1994 blev et eksemplar på 73 cm fanget i Sejerøbugten og sendt til Zoologisk Museum, og den 16. januar 1996 blev arten fanget nord for Skagen og sendt til Naturhistorisk Riksmuseum i Stockholm. Den 5. september samme år blev et eksemplar på 70 cm fanget i Fænøsund. Den 16. oktober 1997 blev arten fanget syd for Anholt og sendt til Zoologisk Museum, og den 20. november samme år blev et eksemplar på 47 cm fanget mellem Gilleleje og Anholt.

Figur 1. Udbredelse af almindelig sortfisk i danske farvande.

Omkring årtusindeskiftet blev en almindelig sortfisk fanget i Lillebælt ud for Nørreskov og afleveret til Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg. I juli 2001 blev et eksemplar fanget i trawl nær Anholt, og billeder blev sendt til Zoologisk Museum. Den 6. marts 2005 blev et eksemplar fanget nær Skagen og sendt til Zoologisk Museum. I oktober 2007 blev en almindelig sortfisk fanget ved Fanø og billeder sendt til Fiskeatlasset. Året efter blev tre eksemplarer fanget i trawl ca. 15 km vest for Hirtshals. Da fiskene ikke blev artsbestemt af en ekspert, fremgår de ikke af udbredelseskortet. Den 3. november 2008 blev en almindelig sortfisk på 52 cm fanget i torskegarn lige ud for Hasle på Bornholm og sendt til Fiskeatlasset – den østligste fangst i Østersø-regionen nogensinde. Den 22. november 2009 blev en sortfisk fanget i Skagerrak, men da fangsten er udokumenteret og der kan være tale om en engelsk sortfisk, fremgår den ikke af udbredelseskortet. Det samme gælder et par fangster ud for Fanøs vestkyst omkring 2010, et par fangster nord for Skagen i 2010 og en fangst fra februar 2012 nordvest for Løkken.

I marts 2010 blev et eksemplar på 45 cm fanget i trawl i Skagerrak et stykke nord for Skagen, og et foto blev sendt til Fiskeatlasset. Omkring 1. maj 2010 blev en sortfisk filmet, mens den svømmede langsomt rundt i vandkanten ved Sjællands Nordkyst. Desværre kan man ikke afgøre ud fra filmen, om det er en almindelig sortfisk eller en engelsk sortfisk, så den fremgår ikke af udbredelseskortet. Den 26. marts 2013 blev en almindelig sortfisk fanget med hænderne ved Skagen Nordstrand, og 11. maj samme år blev en halvdød almindelig sortfisk på ca. 60 cm fundet i brændingen på Løkken Strand. Senest er arten registreret den 7. maj 2018, hvor et eksemplar på ca. 75 cm blev fotograferet i vandkanten ved Sandflugtsplantagen nær Rørvig på Nordsjælland.

Endvidere er der kendskab til, at der er landet ca. 10 eksemplarer i nordjyske havne uden fangstdata, og disse fremgår derfor ikke af udbredelseskortet. Fx modtog Naturhistorisk Museum i Aarhus i september 1940 en almindelig sortfisk, der var landet i Skagen, og i samlingen på Zoologisk Museum findes også flere eksemplarer uden præcise oplysninger.

Kortlægning

I langt størstedelen af de tilfælde, hvor fangstmetoden er kendt, har arten optrådt som en tilfældig bifangst under erhvervsfiskeri. Det er derfor vigtigt, at fiskerne indrapporterer deres fangster, så artens udbredelse fortsat kan kortlægges. Da der let sker forveksling med engelsk sortfisk, bør alle fangster/fund dokumenteres.

Når oplysninger om de tidligere fangster er gemt, skyldes det hovedsagelig, at arten er så sjælden, at fangsterne har været omtalt i pressen og zoologiske oversigter. Også i forbindelse med projektet ”Sjældne Havfisk”, der var en slags forløber for Fiskeatlasset, er arten registreret en del gange. Desuden er en del af fiskene gemt i museernes samlinger – flest i samlingen på Zoologisk Museum.

Biologi

Levesteder og levevis

Den almindelige sortfisk er en oceanisk fisk, der ifølge Pethon (1985) oftest lever pelagisk på 100-600 meters dybde. I ICES-regi er den registreret ned til 755 meters dybde, men det vurderes, at fiskene kan være kommet ind i trawlene på vej ned eller på vej op (Clarke & Ellis 2015). Ifølge Piotrovsky (1994) er den fanget helt ned til 1.050 meters dybde. Den kan dog også forekomme på mindre dybder. Fx er mange af de danske eksemplarer fanget helt kystnært på ganske lavt vand. Noget tyder dog på, at flere af de danske eksemplarer har været afkræftede, da de har været til at fange med hænderne/observere på helt tæt hold. Der er derfor muligt, at de fisk, der havner ved vore kyster, ikke opfører sig ”naturligt”. Larver og ungdomsformer lever i de øverste 100 meter – ofte knyttet til drivgods, vandmænd og klumpfisk (Muus 1970; Fahay 2007).

Så vidt vides optræder sortfiskene oftest enkeltvis, men den tidligere nævnte fangst af fem eksemplarer i et bundgarn nær Skagen i 1938 tyder på, at arten kan optræde i stimer. Ellers er de voksnes levevis ret ukendt. Det menes, at de vandrer vidt omkring, hvilket understøttes af, at de voksne findes som sjældne strejfer mange steder (Wheeler 1969).

Fødevalg

Voksne sortfisk æder tilsyneladende, hvad der måtte forekomme i den rette størrelse af pelagiske fisk, blæksprutter, krebsdyr og anden plankton. Larverne lever bl.a. af vandmænd (Haedrich 1986).

Reproduktion og livscyklus

Ynglebiologien er næsten ukendt, og der er ikke fundet oplysninger om, ved hvilken størrelse og alder, fiskene bliver kønsmodne. Det eneste område, hvorfra man kender til gydningen, er i Middelhavet, hvor man kan finde de ca. 1,2 mm store pelagiske æg fra oktober til hen på vinteren (Padoa 1956). Der er imidlertid også fundet en udleget hun i Nordvestatlanten (Haedrich 1967). Haedrich (1986) skriver, at man kun har fundet ungerne i Middelhavet og den østlige del af

Atlantehavet. Der er ikke noget, der tyder på, at arten gyder i nærheden af Danmark, da der ikke er fundet eksemplarer under ca. 40 cm. Den 23. juli 2007 fik Nordsøen Oceanarium dog indleveret en sortfisk-hun, der var fyldt med rogn. Fisken var fanget i rejsetrawl i Skagerrak (position ukendt).

Der er ikke fundet oplysninger om antallet af æg hos hunnerne. Larverne måler 4-5 mm ved klækningen, og den videre larveudvikling er beskrevet af Fahay (2007). Det vides ikke, hvor gamle sortfiskene kan blive.

Vækst og økologi

Væksten er kun dårligt undersøgt, men tilsyneladende vokser de yngste fisk hurtigt. I et akvarium har man således observeret et eksemplar vokse fra 2 til 17 cm på 5 måneder (Padoa 1956).

Artens betydning for økosystemet er ikke kendt. Den er næppe talrig nok til at spille en nævneværdig rolle som hverken prædator eller bytte. Blacker (1962) nævner, at den er fundet i maven på kulmuler.

Forvaltning, trusler og status

Den almindelige sortfisk regnes som Livskraftig (LC) i den internationale rødliste fra IUCN (Iwamoto 2015), da den ikke er udsat for direkte fiskeri og næppe optræder som bifangst i et antal, der er en trussel mod bestanden. Arten er hverken beskyttet af fredningstid eller mindstemål.

Menneskets udnyttelse

Arten fanges de fleste steder kun som en sjælden bifangst, og den anvendes normalt ikke. Nogle steder er den imidlertid højt værdsat som spisefisk (Iwamoto 2015). Kødets har et højt indhold af olie, og i Australien har der været rapporter om forgiftningssymptomer efter indtagelse. Muligvis er der dog i virkeligheden tale om, at escolar (*Lepidocybium flavobrunneum*) eller oliefisk (*Ruvettus pretiosus*) har været solgt som sortfisk (Nichols et al. 2001).

Sortfisken har ingen rekreativ interesse, men i områder, hvor den er mere talrig end i vore farvande, sker det, at den fanges af lystfiskere.

Referencer

Blacker, R.W. 1962. Rare fishes from the Atlantic Slope fishing grounds. *Annals and Magazine of Natural History*, series 13, 5: 261-271.

Blegvad, H. 1934. En sjælden Fisk fanget i vore Farvande. *Naturens Vidundere*, 3. årgang: 166.

Carl, H., Nielsen, J.G. & Møller, P.R. 2004. En revideret og kommenteret oversigt over danske fisk. *Flora og Fauna* 110(2): 29-39.

Clarke, M. & Ellis, J. 2015. Blackfishes (Centrolophidae). P. 420-422 in: Heessen, H.J.L, Daan, N. & Ellis, J.R. (eds.). *Fish atlas of the Celtic Sea, North Sea, and Baltic Sea*. Wageningen Academic Publishers.

Curry-Lindahl, K. 1985. *Våra fiskar. Havs- och sötvattensfiskar i Norden och övriga Europa*. P.A. Norstedt & Söners Förlag.

Fahay, M.P. 2007. *Early Stages of Fishes in the Western North Atlantic Ocean (Davis Strait, Southern Greenland and Flemish Cap to Cape Hatteras)*. Volume one: Acipenseriformes through Syngnathiformes, volume two: Scorpaeniformes through Tetraodontiformes.

- Haedrich, R.L. 1967. The stromateoid fishes: systematics and a classification. *Bulletin of the Museum of Comparative Zoology* 135(2): 31-139.
- Haedrich, R.L. 1986. Centrolophidae. P. 1177-1182 in: Whitehead, P.J.P, Bauchot, M.-L., Hureau, J.-C., Nielsen, J. & Tortonese, E. (eds.). *Fishes of the North-eastern Atlantic and the Mediterranean*, volume III. Unesco.
- Herald, E.S. 1961. *Verdens Dyreliv: Fisk*. Hassings Forlag, København
- Iwamoto, T. 2015. *Centrolophus niger*. The IUCN Red List of Threatened Species 2015: e.T198571A21914161.
- Jensen, A.S. 1920. Smaa Bidrag til dansk Faunistik. Videnskabelige Meddelelser fra Dansk Naturhistorisk Forening i København 72: 87-96.
- Jónsson, G. & Pálsson, J. 2006. Íslenskir fiskar. Vaka-Helgafell.
- Klein-MacPhee 2002. Medusafishes. Family Centrolophidae. P. 536-539 in: Collette, B.B. & Klein-MacPhee, G. (eds.). *Bigelow & Schroeder's Fishes of the Gulf of Maine*. Third edition. Smithsonian Institution Press.
- Kullander, S.O. & Delling, B. 2012. Ryggsträngsdjur: Strålfeniga fiskar, Chordata: Actinopterygii. Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. ArtDatabanken, Sveriges lantbruksuniversitet.
- Muus, B.J. 1970. Fisk I+II. I: Hvass, H. (red.). *Danmarks Dyreverden Bind 4+5*. Rosenkilde og Bagger.
- Nichols, P.D., Mooney, B.D. & Elliott, N.G. 2001. Unusually high levels of non-saponifiable lipids in the fishes escolar and rudderfish. Identification by gas and thin-layer chromatography. *Journal of Chromatography A* 936: 183-191.
- Nielsen, J.G. 1963a. Marine Fishes New or Rare to the Danish Fauna (from the Period 1937-1961). *Videnskabelige Meddelelser fra Dansk naturhistorisk Forening* 125: 147-166.
- Padoa, E. 1956. Centrolophidae, Nomeidae. *Fauna e Flora del Golfo de Napoli*. Monografia 38: 538-545.
- Papakonstantinou, C. 1988. Check-list of marine fishes of Greece. *Fauna Graeciae IV*: 1-257.
- Pethon, P. 1985. *Aschehougs store Fiskebok. Alle norske fisker i farger*. Aschehoug.
- Piotrovsky, A.S. 1994. Stromateoidei in the southern part of Africa and adjacent areas (distribution, biology and fisheries). Main results of YugNIRO complex research in Azov-B.
- van Deurs, J.A.S., Jensen, A.J.C., Larsen, A. Jul, M. 1947. *Havet og Fiskerierne*. Haandbog i Havbrug. Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck.
- Wheeler, A. 1969. *The Fishes of the British Isles and North-West Europe*. MacMillan and Co Ltd., London.
- Wilk, S.J. & Schmidt, R.E. 1971. A note on the capture of the black ruff, *Centrolophus niger* (Gmelin), in New Jersey waters. *Chesapeake Science* 12(3): 185.